

Majsa Allelin och Tobias Davidsson

Om klassolidaritet och gränsdragningar

I denna text vill vi belysa två fenomen som fragmenterar och splittrar människor i vilkas klassintresse det ligger att sluta sig samman och göra gemensam sak. Dessa skilda men sammanhängande fenomen är (1) dagens exkluderingsdiskurs, som klyver arbetarklassen i två delar med skenbart motsatta intressen, och (2) dagens asylpolitik, som begränsar byggandet av en radikal solidaritet genom att aktualisera frågor om medborgarskap och tillgång till de offentliga resurserna. I texten behandlar vi dessa två splittrande fenomen var för sig, men vi visar också vad som förbinder dem och beskriver hur de båda skapar konfliktlinjer mellan grupper enligt en logik som går ut på att »slå vakt om det som är mitt«.

I vår samtid finns det naturligtvis fler grunder för progressiv solidaritet än klasstillhörighet, liksom det finns fler hot mot klassolidariteten än de ovan nämnda. Vi menar dock att dessa två fenomen är nog betydande och angelägna för att ta vår uppmärksamhet i anspråk. Vi menar också att det finns starka skäl att analytiskt länka samman dem, då de legitimeras med hjälp av liknande resonemang och stödjer sig på varandra både ekonomiskt och politiskt.

Solidaritet

Innan vi redogör för de två fenomenen finns det anledning att precisera vad vi i denna text avser med solidaritet. Solidarisk är man först och främst *med*

någon,¹ och det heter att *visa* solidaritet, vilket antyder att det rör sig om en *praktik*. För att solidaritet ska praktiseras krävs sålunda dels en gemenskap, om det så rör sig om en nuvarande position eller en framtidsvision, dels en manifestation.

På så sätt skiljer sig solidaritet från exempelvis välgörenhet, som inte kräver ett gemensamt mål hos den som ger och den som får. Snarast förhåller det sig tvärtom; välgörenhet förutsätter en ojämlig relation vars upplösning inte nödvändigtvis är ett ändamål för handlingen. Solidaritet å sin sida förutsätter dels att den ene ser sig själv i den andre, dels ett mål om utjämning eller utplåning av ojämligheten. Detta kräver formellt sett ett slags trepartsrelation, där minst två går samman för att bli starkare *gentemot* och *inför* en tredje part. För att betecknas som solidarisk måste handlingen således synas, visas och manifesteras i platstagande. Därtill menar vi att solidariteten också kräver en riktning och en strategi, då syftet är att bryta upp och ersätta det befintliga med något nytt.

Sammanfattningsvis definierar vi alltså solidaritet som en tillfällig eller

varaktig relation mellan subjekt som går samman på materiell, erfarenhetsmässig eller idémässig grund. Huruvida solidariteten är politiskt radikal avgörs slutligen av vilka mål, gemenskaper och praktiker som formuleras.²

Klassolidaritet och internationalism

Klassolidaritet syftar till att bygga en gemenskap av subjekt med gemensam klasstillhörighet.³ I denna text hänför sig klass till den ekonomiska positionen i ett kapitalistiskt samhälle. För att renodla argumentationen utgår vi från uppdelningen mellan *den klass som för sin reproduktion är beroende av att köpa arbetskraft* (kapitalistklassen) och *den klass som för sin reproduktion är beroende av att sälja sin arbetskraft* (arbetarklassen). Det är möjligheterna till solidaritet inom den senare klassen vi ägnar särskild uppmärksamhet. De två klasserna är beroende av varandra, men befinner sig samtidigt i ett ömsesidigt antagonistiskt förhållande. Kapitalistklassen dominerar och exploaterar arbetarklassen, vilket innebär att den förra vinner fördelar

1. Sven-Eric Liedman, *Att se sig själv i andra. Om solidaritet* (1999), s. 89.

2. Vår definition, där förekomsten av en tydligt definierad antagonist är central, påminner om vad Laitinen och Pessi i detta nummer och med hänvisning till Sally Scholz kallar »politisk solidaritet« eller »kampsolidaritet«.

3. Se Steinar Stjernøs artikel i detta nummer. Sammantaget har vår definition av solidaritet, som utgår från det avgränsade klassintresset, större likheter med vad Stjernø betecknar som en klassiskt marxistisk position än med en modern socialdemokratisk solidaritet, som snarast betonar värden som etik och altruism.

just genom att utnyttja den senares arbetskraft. Omvänt har arbetarklassen ett tvingande materiellt intresse av att lönearbeta för att ha råd att äta, bo och leva. Som den numerärt klart största klassen kan den dock gå samman för att mildra, förändra eller till och med upphäva detta ojämlika och alienerande beroendeförhållande.⁴

Klassolidariteten är speciell eftersom arbetarklassen ur *strukturellt* perspektiv redan i utgångsläget bildar *en* part med en tydligt definierad motpart. Historiska, kulturella och sociala omständigheter bidrar dock till att den inte automatiskt identifierar sig som en kollektiv storhet och därför inte heller utan vidare agerar som sådan. Snarast har arbetarklassens enskilda medlemmar alltid identifierat sig med en uppsjö av gemenskaper som upplevs som mer centrala än klassen. Den nödvändiga manövern för att uppvärdera den senare antas vara att medvetandegöra att man utgör en part och att det ligger i ens intresse att konsekvent agera som sådan, i marxistiska termer att omvandla *klass i sig* till *klass för sig*. Att överbrygga medlemmarnas separation

var naturligtvis den strategi som de tidiga arbetarrörelserna använde med varierande resultat. De identiteter som arbetarklassens medlemmar betraktade som mer centrala och som kunde leda till konflikter – exempelvis mellan infödda stadsbor och tillfälligt inflyttade säsongsarbetare – skulle undertryckas till förmån för deras gemensamma ställning som arbetare.

I det sena 1800-talet och tidiga 1900-talets socialdemokrati antogs att klassgemenskapen med nödvändighet måste vara världsomspännande. Internationell klassolidaritet betraktades som en självklarhet i formeringen av ett motstånd mot ett kapital vars globala karaktär det inte gick att bortse från. Samtidigt fanns det uppenbara hot mot en internationell arbetargemenskap. Rosa Luxemburg ägnade sin politiska gärning åt att enträget söka förstå och kämpa för internationell solidaritet på klassbasis. Radikala solidaritetsrörelser på klassmässig grund förutsatte enligt hennes mening att lojaliteten mot nationen övergavs till förmån för målmedvetet gemenskapsbygge i en internationell organisation.

4. Vi är medvetna om att denna klassindelning är grovhuggen och att det finns andra klassanalyser. En vanlig fråga är var man ska placera in personer i chefsställning i klasstrukturen, då de som klass har motstridiga intressen. Å ena sidan exploateras de som arbetare av kapitalägarna, å andra sidan är deras uppgift att dominera och kontrollera arbetare. Ytterligare en svårplacerad grupp är egenföretagande »småborgare«. För en inflytelserik conceptualisering av detta, se Erik Olin Wright, »Att förstå klass«, i *Fronesis* nr 40–41 (2012), och Erik Olin Wright, *Understanding Class* (2016). I denna text utgår vi från en marxistisk klassindelning av analytiska skäl, nämligen för att markera den strukturella positionen snarare än aktiviteten på arbetsmarknaden.

Hennes kamp fördes inte minst inom och stundtals mot det tyska socialdemokratiska parti som hon var medlem i (SPD), och som efter en tids interna stridigheter beslöt sig för att stödja det första världskriget den 4 augusti 1914.⁵ Kriget, och den imperialism och ultranationalism som ledde fram till konflikterna, brukar framhävas som den händelse vilken kraftigt försvårade eller till och med omöjliggjorde internationell klassolidaritet. Enligt Luxemburg innebar SPD:s stöd ingenting annat än »ett brott mot den internationella socialismens mest elementära grundregler«. ⁶ Europas arbetare förväntades inte längre göra gemensam sak *som arbetare* och föra kampen mot kapitalet, utan snarast solidarisera sig utifrån föreställningar om vilken nation eller vilket folk de tillhörde, även om detta innebar att kamrater blev dödsfiender. Annorlunda uttryckt: »Den konfliktlinje som går vid kulturell olikhet hade övertrumpat den materiella dimensionen (och försvagat arbetarrörelsen över hela Europa), liksom den universalistiska idén om alla människors lika värde.«⁷

Kapitalismens expansion under

1900-talet och det tidiga 2000-talet kan sägas ha ökat arbetarklassens splittring. Ju mer livet inordnats i marknadsrelationer, desto mer har arbetarklassens medlemmar reducerats till atomiserade observatörer av sin egen exploatering. Det är denna söndringstendens som varje bygge av klassolidaritet har att förhålla sig till.⁸ Den nyliberala epoken har gett ytterligare spridning åt marknadslogiken och stärkt idén om den konkurrerande individen. Alla skrymslen av våra liv omformas efter entreprenörskaps- och varumärkesmått. Vi reduceras gradvis till kringvandrande cv:n, där våra meriter och positiva personligheter ska signalera en individuellt unik »anställningsbarhet«. På detta vis skapas en konkurrens mellan arbetarklassens medlemmar. Vi ska nu belysa två samtida fenomen som ökar splittringen.

Exkluderingsdiskursen

I *Kapitalet* betonar Marx att arbetarklassen vid varje given tidpunkt består av dels »den sysselsatta delen«, dels en större eller mindre andel som inte säljer sin arbetskraft, »den industriella reservarmén«, vilken står beredd att ab-

5. Nina Björk betecknar detta datum som den dag då »den socialism som i själva sitt existensberättigande var internationalistisk« definitivt dog (Nina Björk, *Drömmen om det röda. Rosa Luxemburg, socialism, språk och kärlek* (2016), s. 184).

6. Rosa Luxemburg, *Socialdemokratins kris* (1971 [1916]), s. 177.

7. Erik De la Reguera, *Gränsbrytarna. Den globala migrationen och nationalismens murar* (2014), s. 146.

8. För en historisk-teoretisk genomgång av framför allt den tidiga arbetarrörelsens strävan efter att bygga enhet, se »A history of separation«, i *Endnotes* nr 4 (2015), s. 70–193.

sorberas i produktionen.⁹ Reservarmén »växlar i storlek allteftersom marknads-läget ger anledning att anställa en större eller mindre del av dess medlemmar«. ¹⁰ Med andra ord avgörs inte ens ställning som medlem av arbetarklassen av huruvida man faktiskt säljer sin arbetskraft eller ej, utan av huruvida man är *berovende* av att sälja sin arbetskraft för sin försörjning. Huruvida man lyckas beror på efterfrågan på arbete, eller annorlunda uttryckt på konjunkturväxlingar. Centralt för den vidare diskussionen är det faktum att Marx ur strukturellt perspektiv betraktar den industriella

reservarmén som oskiljaktig från övriga arbetarklassen; »[v]arje arbetare tillhör den under de perioder, då han är helt eller delvis arbetslös«. ¹¹ Därför har de också ett gemensamt klassintresse.

Under de senaste 25–30 åren har politiker i Europa och i Sverige använt en uppsjö av olika benämningar för en särskild samhällelig problemkategori. »Exkludering«, »marginalisering« och »utanförskap« betecknar alla ett problem som ofta beskrivs som en oönskad konsekvens av globaliseringen, senmoderniteten och västvärldens successiva avindustrialisering. ¹² Termerna används

9. Karl Marx, *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin*, första boken, *Kapitalets produktionsprocess* (2016 [1867]), s. 563. I denna text uppehåller vi oss inte vid den klassfraktion som Marx och Engels kallade trasproletariatet och som bland annat bestod av »vagabonder, avskedade soldater, frigivna förbrytare [...] positivhalare, lumpsamlare, skärslipare, kittelflickare, tiggare« (Karl Marx, *Louis Bonapartes adertonde Brumaire* (1981 [1852]), s. 82–83). Enligt Marx befann sig denna grupp alltför långt från produktionen för att kunna vinna klassmedvetande och bli en revolutionär aktör. För en kritisk analys av Marx behandling av trasproletariatet, se Hal Draper, *The Concept of »the Lumpenproletariat« in Marx and Engels* (1972).

10. Friedrich Engels, *Den arbetande klassens läge i England* (1983 [1844]), s. 89. I *Kapitalet* (2016 [1867]) skriver Marx att »[d]en moderna industrins hela rörelseform beror [...] på att en del av arbetarna ständigt går arbetslösa eller delvis arbetslösa«, s. 559. Ekonomhistorikern Lovisa Broström visar i sin avhandling *En industriell reservarmé i välfärdsstaten. Arbetslösa socialhjälpstagare i Sverige 1913–2012* (2015) att den marxistiska teorin om den industriella reservarmén har ett förklaringsvärde för socialhjälpens ändrade karaktär i olika perioder av den svenska 1900-talshistorien.

11. Marx, *Kapitalet* (2016 [1867]), s. 566.

12. Den europeiska framväxten av »social exkludering« som policybegrepp har kartlagts av till exempel Hilary Silver, »Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms«, i *International Labour Review*, volym 133, nr 5–6 (1994), s. 531–578; Maud Edgren-Schori, *Social Exclusion. En kunskapsöversikt och begreppsanalys* (2000); och Robin Peace, »Social Exclusion. A concept in Need of Definition«, i *Social Policy Journal of New Zealand* nr 16 (2001), s. 17–35. För kritiska studier av utanförskapsbegreppet i en svensk kontext, se Tobias Davidsson, »Utanförskapelsen. En diskursanalys av hur begreppet utanförskap artulerades i den svenska riksdagsdebatten 2003–2006«, i *Socialvetenskaplig tidskrift* volym 17, nr 2 (2010), s. 149–169; Mattias Bengtsson, »Utanförskapet och underklassen«, i *Fronesis* nr 40–41 (2012), s. 177–188; och Mariann Björkemarken, *Begreppet »utanförskap«* (2014).

också inom samhällsvetenskaplig forskning, då ofta för att teoretiskt och systematiskt begreppsliggöra senmodernitetens »sociala fråga«. ¹³ Benämningarna avlöser varandra – »de exkluderade«, »de marginaliserade«, »de i utanförskap« – liksom de påstådda orsakerna till gruppens framväxt och de föreslagna lösningarna. Den grundläggande problembeskrivningen består dock: termerna betecknar ett större eller mindre segment av människor som av olika anledningar är arbetslösa och för sin försörjning är beroende av välfärdslösningar.

Ett bärande inslag i de senaste decenniernas exkluderingsdiskurs är således uppkomsten av en skilje- eller konfliktlinje mellan personer som försörjer sig på lönearbete (de inkluderade) personer som försörjer sig på bidrag och/eller socialförsäkringar (de exkluderade). Denna påstådda konflikt sår split inom den arbetssäljande klassen och gör det svårare att samlas kring konfliktlinjen mellan arbete och kapital.

En ny föreställning om antagonistiska intressen etableras: de »inkluderade« sliter ut sig på sina arbeten och betalar skatt till statsapparaten, medan de »exkluderade« inte arbetar utan lever på välfärdsstatens omfördelning av inbetalade skattemedel. I stället för att se sig själv i den som försörjs av det allmänna, ser man någon med motsatta intressen. Utifrån denna skiljelinje fästs en rad värdeladdade karakteristika vid respektive kategori. De inkluderade är samhällets närande och de exkluderade är de tärande. När det gäller den senare kategorin sker en diskursiv reproduktion av en uppsättning egenskaper som historiskt förknippats med understödstagare: de antas vara passiva, lata, pockande, oärliga och till och med våldsamma. ¹⁴ De »inkluderade« å sin sida förknippas med en mängd positiva egenskaper: de är hederliga, »gör rätt för sig«, »håller hjulen snurrande« och »bidrar till landets tillväxt«. Fokus på »de exkluderade« snarare än på arbetarklassen som strukturellt betingad

13. Pierre Rosanvallon, *The New Social Question. Rethinking the Welfare State* (2000 [1995]). För svenska varianter på detta tema, se exempelvis Lars Svedberg, *Marginalitet* (1995); Susanne Alm m.fl. (red.), *Utanförskap* (2011); Lis Bodil Karlsson m.fl. (red.), *Utsatthet, marginalisering och utanförskap* (2013). En studie som kritiskt granskar sambandet mellan exkludering som politisk term och samhällsvetenskapligt begrepp är Tobias Davidsson och Frida Petersson, »Towards an Actor-oriented Approach to Social Exclusion. A Critical Review of Contemporary Exclusion Research in a Swedish Social Work Context«, i *European Journal of Social Work* den 2 februari 2017.

14. Många av de karaktärsdrag som tillskrivs människor i det tidiga 2000-talets »utanförskap« påminner starkt om hur understödstagare omtalades under det svenska 1860-talet. Även förslagen på lösningar av »understödsagaranden« – främst införandet av motprestationer inom fattigvården – påminner om de reformer som åtföljer dagens arbetslinje. Se Tobias Davidsson, *Understödet rationalitet. En genealogisk studie av arbetslinjen under kapitalismen* (2015).

storhet avspeglar en allmän tendens att uppmärksamma aktivitet snarare än position. Med en sådan förståelse blir den som kämpar för social rättvisa benägen att fokusera på »jämlika möjligheter« till arbete i syfte att motverka »exkludering« eller att på meritokratiska grunder uppmuntra klassmässig rörlighet i stället för att söka upphäva positionerna som sådana.¹⁵ Man får inte syn på de processer och strukturer som ytterst bestämmer om den enskilde vid en viss tidpunkt lyckas sälja sin arbetskraft, utan inriktar sig på vilka karaktärsdrag som utmärker »de exkluderade« och hur dessa ska forslas från exkludering till inkludering.¹⁶

I den svenska politiska debatten aktualiserades exkluderingsdiskursen framför allt i och med den borgerliga alliansens lansering av begreppet »utanförskap« inför riksdagsvalet 2006. I debatten gjordes utanförskap mer eller mindre synonymt med personer som var »bidragsberoende«, en term som inte bara innefattade försörjning via behovsprövade bidrag, till exempel socialbidrag, utan också försörjning

via socialförsäkringar som a-kassa och sjukpenning. Utanförskap förknippades med andra ord med försörjning utanför lönearbetet och påstods ligga till grund för brottslighet och moraliskt förfall. Den stora boven i dramat var den alltför generösa välfärdsstaten, som »låste fast« människor i utanförskap.¹⁷ Som bekant gick alliansen segrande ur valet 2006, och enligt finansminister Anders Borg var det just löftet om att »bryta utanförskapet« som gav alliansen mandat att regera Sverige. Lösningen på det så kallade bidragsberoendet blev »arbetslinjen« (hand i hand med en påskyndad nedmontering av socialförsäkrings- och bidragssystemen), där de förmodat inkluderade skulle gynnas i samma mån som de exkluderade skulle missgynnas. Jobbskatteavdrag och RUT-avdrag är exempel på reformer som huvudsakligen gynnade de redan »inkluderade«. De som befann sig i »utanförskap« fick hålla till godo med fas 3, utförsäkringar och jobbcoachernas disciplineringsapparat, som skulle föra dem över till lönearbetets förlovade land. Exkluderingsdiskursen bör därför i första hand

15. Se Lena Sohl, *Att veta sin klass. Kvinnors uppåtgående klassresor* (2014). I sin avhandling tar Sohl itu med frågan om vad som händer med arbetarrörelsen när den uppåtgående klassresan snarare än klassamhällets avskaffande betraktas som svaret på samhällets ojämlikhet.

16. Ytterligare en konsekvens av denna uppdelning är att man släpper fokus på vad som sker inom den så kallade »inkluderingen«, det vill säga lönearbetet. Denna sfär framställs som ett paradisk jämfört med exkluderingen. Därmed riskerar man att försumma motsättningar, ojämlikhet och usla förhållanden inom lönearbetet.

17. Tobias Davidsson, »Utanförskapelsen. En diskursanalys av hur begreppet utanförskap artikuleras i den svenska riksdagsdebatten 2003–2006«, i *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 17 (2010).

förstås som legitimeringen av de realpolitiska reformer som spädde på den ekonomiska ojämlikheten mellan dem som arbetade och dem inte arbetade.¹⁸ Följden har blivit ökade klyftor och fördjupad splittring inom arbetarklassen, förhållanden som tveklöst försvårat möjligheten att identifiera sig som en part med gemensamt intresse.

Den svenska nationalstaten och asylpolitiken

Den territoriella, juridiska, administrativa och sociala plats som förmedlar och bestämmer villkoren för förhållandet mellan arbetarklassen och den ägande klassen, liksom det mellan lönearbetarna och de »exkluderade«, är nationalstaten. Alltsedan sin framväxt har denna varit den avgränsade storhet som angett gränserna för den internationella solidaritetens möjligheter, politiska formuleringar och praktiker.

Den samtida asylpolitiken bör sättas i samband med välfärdspolitikens övergripande historiska dilemman i fråga om

vilka grupper som har rätt att ingå i den enskilda statens politiska gemenskap. Innehav av medborgarskap utgör ideal sett den legitima status som medger ett fullvärdigt medlemskap och som därmed ger den enskilde tillgång till statens gemensamma trygghetssystem samt rätt att påverka dess politiska beslut. Men trots att förhållandet mellan medborgare och stat tänks uppfylla den universella principen om »allas lika rätt«, i synnerhet sedan franska revolutionen, har det i praktiken inte varit självklart vilka grupper som räknas som fullvärdiga samhällsmedlemmar.¹⁹ Begreppen »människa« och »medborgare« har med andra ord aldrig varit synonyma, varken under antiken, upplysningstiden eller mellan- och efterkrigstiden med deras statslösa minoriteter.²⁰ För att alla formellt inkluderade i praktiken ska kunna realisera sitt medborgarskap har det också krävts någorlunda jämlikt deltagande på kringliggande områden som utbildning och arbete, vilket inte varit fallet.²¹ Inom ramen för den nuvarande svenska asylpolitiken är den

18. Den ökade ekonomiska ojämlikheten skapar i sin tur ytterligare splittring, vilket ytterligare försvårar möjligheterna till solidaritet. För en belysning av sambandet mellan jämlikhet och möjligheter att bygga solidaritet, se Pierre Rosanvallon, *Ett samhälle av jämlikar* (2017 [2011]).

19. Se till exempel Gunnela Björk, *Att förhandla sitt medborgarskap* (2000). Ett annat exempel är att personer i Sverige som mottog fattighjälp inte fick rösträtt förrän 1945. När det gäller franska revolutionen bör nämnas att kvinnor och slavar inte omfattades av de politiska rättigheter som tillförsäkrades övriga befolkningen när Frankrikes nationalförsamling antog Förklaring av människans och medborgarens rättigheter år 1789.

20. Hannah Arendt, *Totalitarismens ursprung* (2016 [1973]).

21. Carl-Ulrik Schierup, Peo Hansen och Stephen Castles, *Migration, Citizenship, and the European Welfare State* (2006).

huvudsakliga frågan dock inte vilka som räknas som medborgare, då det är uppenbart att medborgarskap i möjligaste mån förvägras nyanlända. Dilemmat rör sig snarare kring de *utommedborgerliga* rättigheter som staten åtagit sig att tillgodose, där asylrätten ställs mot det nationella intresset.²² Historiskt och i vår samtid har lösningen på denna intressekonflikt gått ut på att man ska kunna bidra till sin egen försörjning genom arbete.

I vår omedelbara samtid har arbetskravet skärpts ytterligare. I Sverige drogs det möjligen till sin spets hösten 2015, då den rödgröna regeringen valde att inskränka asylrätten i syfte att » skapa andrum«. Beslutet föregicks av det syriska inbördeskriget, som bröt ut 2012 och som tvingat närmare elva miljoner människor på flykt, vars omfång har liknats vid andra världskriget och beskrivits som »den största flyktingkrisen i modern tid«. ²³ Sverige var ett av flera mottagarländer, vilket blev påtagligt under 2015. Efter bilden av treårige Alan Kurdi, som drunknade i Medelhavet och låg uppsköld på en strand, betonade statsminister Stefan Löfven att Sverige skulle »fortsätta vara

ett land som bär solidariteten som vår största stolthet« och att »[m]itt Europa bygger inte murar, vi hjälps åt när nöden är stor«. ²⁴ Solidariteten märktes tydligt på flera centralstationer runt om i landet, där det partipolitiskt obundna frivillignätverket Refugees Welcome erbjöd allt från mat och kläder till sovplatser och akutsjukvård. Få händelser i vår samtid har mobiliserat så mycket folk, och för detta ideella arbete tackade statsministern i sitt tal i början av september 2015. Det skulle dock inte dröja mer än två månader förrän den politiska vinden vände.

I november samma år höll Löfven tillsammans med Åsa Romson en presskonferens om den rådande situationen. De påstod att Sverige inte längre kunde fortsätta att vara ett mottagarland och meddelade att gränserna skulle stängas omgående och att ett ökat antal avvisningsbeslut skulle verkställas omedelbart. Den stolta solidariteten utåt ersattes med nödvändigt ansvarstagande inåt: »Det kräver att antalet personer som söker asyl och beviljas uppehållstillstånd i Sverige minskar kraftigt. Regeringen vill därför under en period anpassa asylreglerna till miniminivån i EU

22. Asylrätten har en betydligt längre historia än nationalstaten, även om den blivit tämligen verkningslös i förhållande till den senare. En orsak till detta är att den saknar juridisk legitimitet. En annan mer praktisk orsak är att den aldrig tidigare tillämpats i lika hög grad som i anslutning till de båda världskrigen, två perioder då det dessutom krävdes lojalitet mot nationen. Se vidare Hannah Arendt, *Totalitarismens ursprung* (2016 [1973]), s. 375–376.

23. Se till exempel »Den största flyktingkrisen i modern tid«, *Studio Ett* den 11 mars 2015.

24. Tal av statsminister Stefan Löfven vid manifestationen för flyktingar på Medborgarplatsen i Stockholm den 6 september 2015, finns på regeringens hemsida.

för att fler ska välja att söka asyl i andra EU-länder.« Andrummet« realiserades i en rad åtgärder. Man fattade exempelvis beslut om systematisk medicinsk åldersprövning av unga asylsökande, ID-kontroller på kollektiva transportsätt som passerade den svenska gränsen, indragen rätt till uppehållstillstånd för »övriga skyddsbehövande« och skärpta försörjningskrav. Dessutom infördes som generell regel i asylmottagningen tillfälliga i stället för permanenta uppehållstillstånd under en treårsperiod. Det som för oss framstår som särskilt intressant är emellertid undantaget från denna regel. För en grupp (förutom kvotflyktingarna) kvarstod nämligen möjligheten att beviljas permanent uppehållstillstånd: de som lyckades sälja sin arbetskraft under sitt tillfälliga uppehåll kunde »beviljas permanent uppehållstillstånd när det första tillfälliga uppehållstillståndet löpt ut om man kan uppvisa en taxerad inkomst på en nivå som det går att försörja sig på«. ²⁵

Här tydliggörs att rätten att stanna

och ta plats i den nationella gemenskapen helt och hållet betingas av ekonomisk position och plats i produktionen: man ska kunna sälja sin arbetskraft efter vissa uppställda kriterier för årsinkomst och kollektivavtalsenlig lön (vilket för övrigt är anmärkningsvärt med tanke på kollektivavtalens minskade täckningsgrad). ²⁶ Med andra ord är man välkommen så länge man kan »bidra till att vitalisera den svenska arbetsmarknaden och ekonomin«. ²⁷ Därmed inte sagt att den nyanlände ändå inte i slutändan kan anklagas för att »ta våra jobb«.

Endast två ömsesidigt uteslutande positioner är alltså möjliga för den som söker uppehållstillstånd: man är antingen *deporterbar* eller *exploaterbar*. Då asylpolitiken inskränkts så till den grad att den i praktiken följer arbetskraftsinvandringens logik, kan man säga att distinktionen mellan arbetskraftsinvandring och flyktinginvandring i stort sett utplånats. De två kategorierna har reducerats till en och samma. ²⁸ Detta illustreras ännu tydligare av det faktum

25. Regeringens pressmeddelande den 24 november 2015, »Regeringen föreslår åtgärder för att skapa andrum för svenskt flyktingmottagande«.

26. Se Anders Kjellberg, *Kollektivavtalens täckningsgrad samt organisationsgraden hos arbetsgivarförbund och fackförbund* (2010).

27. Formuleringen är lånad från Kommittén för arbetskraftsinvandring, *Arbetskraftsinvandring till Sverige – befolkningsutveckling, arbetsmarknad i förändring, internationell utblick*, SOU 2005:50.

28. För en tidig liknande diskussion, se Carl-Ulrik Schierup, »The Duty to Work. The Theory and Practice of Swedish Refugee Policy«, i Aleksandra Ålund och Carl-Ulrik Schierup, *Paradoxes of Multiculturalism* (1991). Se även Peter A. Halls artikel i detta nummer, där författaren menar att välfärdshauvinismen i allmänhet är mindre i de skandinaviska välfärdsstaterna, vilket förklaras av välfärdens universella prägel och det utbredda idealet om socialt medborgarskap. Vi vet dock att universaliteten har försvagats och att socialpolitiska insatser forts på nästa sida

att asylpolitikens nuvarande krav på anställning och inkomstnivåer i stort sett är en kopia av Moderaternas arbetskraftsinvandringsreform från 2008 (som även denna hade stöd av Miljöpartiet).

Det är uppenbart att dagens svenska asylpolitik dikteras av vad Will Kymlicka kallar »välfärdschauvinism«.²⁹ När andrummet infördes hette det att man måste föra en »ansvarsfull politik«. Att ta ansvar för den inhemska befolkningen, att värna och slå vakt om det som knappt räcker åt oss själva, antogs vara det enda solidariska för att rädda oss undan en hotande »systemkollaps«. I en sådan konfliktuppställning, där en viss form av lönearbete blir den enda legitima grundvalen för inkludering, riskerar nyanlända och invandrade inte bara att bli exkluderade i juridisk bemärkelse – intressekonflikten riskerar också att ge avtryck på social nivå, såväl i fackföreningsrörelsen som i övriga civilsamhället.³⁰

Under 2010-talet har en debatt om framför allt flyktinginvandringens ekonomiska kostnader och förtjänster utspelat sig i den svenska offentligheten. Denna debatt antar inte sällan formen av en tävlan med sloganliknande och metafysiska utspel i

stil med »Sverige tjänar/förlorar på invandring«. Att flyktinginvandring underkastas en materiell analys är i och för sig inte något problem. Ökad flyktinginvandring har materiella konsekvenser likaväl som en babyboom eller en åldrande befolkning. För att kunna fatta beslut om omfördelning av resurser och skatteuttag måste man ha tillgång till beräkningar baserade på befolkningsunderlaget. Problemen uppstår när man tar dessa siffror till intäkt för slutsatser om huruvida Sverige bör ta emot flyktinginvandrare eller ej. Bland dem som pläderar för invandring på grundval av ekonomisk nytta kan nämnas historikern Dick Harrison, som i en debattartikel skriver att »Sverige har tjänat på immigrationen« och att »[i]nvandringen har gett landet en demografisk, kulturell och ekonomisk nettovinst som svårligen kan överskattas«. Mats Jerkeman, docent i kliniska vetenskaper, skriver mer framåtblickande att ökad invandring kan »ge Sverige ekonomiska fördelar gentemot grannländer som Danmark och Finland«. Bland dem som tvärtom argumenterar för strypt invandring med hänvisning till kostnaderna återfinns exempelvis nationalekonomen Tino Sanandaji, som i boken *Massutmaning*

forts från föregående sida (till exempel socialbidrag) allt oftare förbinds med villkor. Möjligen kan detta delvis förklara en ökad välfärdschauvinism.

29. Se Will Kymlickas text i detta nummer.

30. Diana Mulinari och Anders Neergaard, *Den nya svenska arbetarklassen. Rasifierade arbetares kamp inom facket* (2004). Det finns för övrigt några fackliga organisationer som aktivt engagerar sig i papperslösas situation, till exempel Fackligt center för papperslösa och sac.

hävdar att invandringen kostar mer än vad Sverige har råd med och att den på sikt dessutom leder till kostsamma effekter.³¹

När frågan om invandringens omfattning eller till och med vara eller icke-vara blir föremål för en enkel vinst- eller förlustberäkning riskerar man – oavsett intentioner – att underblåsa logiken om deporterbarhet/exploaterbarhet. I båda lägren utgår man från den aktuella ekonomiska politiken som en given och orubblig premiss och gör kostnadskalkyler därefter. Logiken om deporterbarhet/exploaterbarhet röjer därmed en politisk visionslöshet och en acceptans av den rådande ordningen. För att ge ett exempel: Löfven och Romson hade inte orätt när de i samband med andrumspolitikens införande påpekade att socialsekreterare runt om i landet gick på knäna. Det oriktiga var att förklara socialtjänstens kris – en följd av flera decenniers åtstramningar inom offentlig sektor – med att människor flyr till Sverige. Det tvivelaktiga var att upprätta ett konfliktförhållande mellan socialsekreterares arbetsvillkor och flyktingar i stället för att sätta konflikten i samband med de skattesänkningar som bidragit till att privata resurser i otillräcklig utsträckning överförts i gemensam ägo.

Förklaringar och effekter

Det finns onekligen skillnader mellan de två splittrande fenomen som vi beskrivit. *Exkluderingsdiskursen* har genom att misstänkliggöra bidragstagare legitimerat nedskärningar i välfärdsapparaten så att medel kan omfördelas från det gemensamma till dem som arbetar (bland annat genom jobbskatteavdragen). Enligt denna logik hotas privata förmögenheter av ett generöst välfärdssystem. Denna diskurs och politiska praktik vinner acceptans genom att interpellera oss som löntagare och skattebetalare som vill ha »mer pengar i plånboken«. *Den samtida asylpolitiken* sägs å sin sida värna den svenska välfärdsstaten, men hämtar näring ur antagandet att den redan har nått sin maximala kapacitet och att fortsatt flyktingmottagande skulle leda till välfärdskollaps. Här hotas med andra ord ett än så länge fungerande välfärdssystem av fler (potentiella) bidragstagare. Denna diskurs och politiska praktik vinner acceptans genom att interpellera oss som svenska medborgare som inte vill förlora tillgången till allmän välfärd.

Men det finns också flera tydliga likheter. Lönearbete står i centrum för båda typerna av klyvning. Både i exkluderingsdiskursen och i den rå-

31. Dick Harrison, »Invandrarna är en vinst för Sverige«, i *Svenska Dagbladet* den 31 december 2014; Mats Jerkeman, »Invandring kan ge Sverige långsiktiga fördelar«, i *Svenska Dagbladet* den 3 september 2015; Tino Sanandaji, *Massutmaning. Ekonomisk politik mot utanförskap och antisocialt beteende* (2017).

dande svenska asylpolitiken bestäms den enskildes inkludering eller exkludering på basis av lönearbetet. För den med tillfälligt uppehållstillstånd som lyckas sälja sin arbetskraft ökar chanserna att inkluderas (att beviljas permanent uppehållstillstånd), och för den som inte arbetar ökar risken att exkluderas (avvisas). För den nyanlände innebär dock exkluderingen inte endast avskiljande från proletariats kollektiv. Det innebär också avskuret tillträde till ett territorium som är förbundet med sociala och materiella rättighet och förmåner.³²

Båda fenomenen bygger också på principen om vakthållning kring det egna (antingen privat förmögenhet eller offentlig välfärd) på bekostnad av andras välfärd. I en tid då välfärdsstaten inskränks kommer kampen om resurser inte endast att utspelas mellan arbetsköpare och arbetare, utan även mellan reservarmén och de gemensamma medlen, där det för asylsökande och nyanlända också handlar om tillgång till sjukvård, utbildning och omsorg. De båda fenomenen spelar med andra ord på två olika typer av egoism, den ena individuell och den andra nationell. På så sätt underkänner båda visionen om bättre levnadsstandard för hela arbetarklassen.

De båda fenomenen är effekter av nyliberal politik: exkluderingsdiskursen får bränsle av nyliberalismens utbredda ideal om konkurrens och individens skyldighet att genom aktivitet på marknaden ta ansvar för sin försörjning och välmående, och dagens asylpolitik möjliggörs av årtionden av skattesänkningar och åtstramningar inom den offentliga sektorn, vilka skapat en föreställning om att välfärden aldrig kan växa utan bara stagnera. Men mitt i sinande gemensamma resurser och ökad ekonomisk ojämlikhet vill företrädare för landet gärna berätta en framgångs saga: det går nämligen »jättebra« för Sverige och svensk ekonomi.³³ Hur uppstår dessa dubbla verkligheter? Hur fördelas den samhälleliga rikedom? Svaret är bland annat: fem jobbskatteavdrag, sänkta arbetsgivaravgifter, ränteaavdrag, RUT- och ROT-avdrag, vilka har ett direkt samband med de otaliga nedskärningarna i offentlig verksamhet.

På vilka sätt hotar de två splittande fenomenen möjligheterna till solidaritet på klassmässig grund? Det är ganska uppenbart: i stället för att göra gemensam sak utifrån en strukturell klassposition, blir gemenskapsbyggandet en fråga om huruvida enskilda individer lyckas sälja sin arbetskraft

32. Jämför Anders Neergaard, »Det fackliga löftet – solidaritet, fackföreningsrörelse och arbetskraftsinvandring«, i Catharina Calleman och Petra Herzfeld Olsson (red.), *Arbetskraft från hela världen. Hur blev det med 2008 års reform?* (2015), s. 200–243.

33. Louise Andréon Meiton, »Det går jättebra för Sverige just nu«, i *Svenska Dagbladet* den 30 maj 2016.

eller ej. Aktivitet – frågan om huruvida potentialen som försäljare av arbetskraft aktiveras eller ej – avgör om man blir insläppt i gemenskapen.³⁴ Den »exkluderade« betraktas inte som en del av arbetarklassen, och kan dessutom beroende på etnicitet och ursprungsland bli föremål för rasistiska fantasier och föreställningar om sämre arbetsförmåga.³⁵ Han eller hon blir »den Andre« som utestängs från välfärdsstatens och arbetarklassens gemenskap och vars intressen anses strida mot nationens eller klassens. Den antagonistiska konfliktlinje som upprättas mellan »inkluderade« och »exkluderade« skymmer och försvårar byggandet av den klassgemenskap som egentligen förenar dem. Det är nämligen tvivelaktigt om dessa båda grupper har motstridiga materiella intressen, i varje fall om vi bortser från den omedelbara situation där skattemedel överförs genom statens försorg. De »inkluderade« och de »exkluderade« skulle snarare tjäna på att göra gemensam sak mot kapitalet och de politiska processer som klyver gruppen i två delar. Avståndet från arbetssäljande pro-

letär till icke arbetssäljande proletär är uppenbarligen kortare och godtyckligare än avståndet mellan arbetssäljande proletär och kapitalägare.

Vad kan och bör göras?

I denna text har vi fokuserat på två splittrande fenomen som alltsedan industrialiseringen och nationalstatens framväxt gjort det svårt att bygga solidaritetsrörelser på klassmässig grund och som i dag uppträder med förnyad kraft. Det är lätt att betrakta vår samtid med missmod. Finns det inget hopp? I detta sammanhang kan det finnas skäl att studera formeringen av historiska solidaritetsrörelser, så som den tidiga internationalistiskt orienterade arbetarrörelsen, där Luxemburgs linje fortfarande är uppfordrande. Någon lär ha sagt att historien förvisso inte upprepar sig, men att den ofta rimmar. Och om historien i detta fall kan lära oss något, skulle det vara att solidariska rörelser har uppstått i betydligt mindre gynnsamma situationer än den som präglar vår egen tid. Men lika viktigt är att uppmärksamma och lära av samtida rörelser som visar på möjligheterna till

34. Det kan finnas skäl att förtydliga att vi inte anser uppdelningen i »vi« och »de« vara problematisk i och för sig. Den är snarast att betrakta som grundläggande för samhällslivet, ett förhållande som Richard Hoggart formulerar på följande sätt: »Man kan anta att de flesta sociala grupper härleder en del av sin styrka från sin exklusivitet, från sin uppfattning om människor som inte är »vi« (citerat ur Rosanvallon, *Ett sambälle av jämlikar* (2017), s. 157). Den politiskt relevanta frågan är med andra ord vilka »vi« och »de« som konstrueras snarare än uppdelningen som sådan.

35. Anders Neergaard (red.), *På tröskeln till lönearbete. Diskriminering, exkludering och underordning av personer med utländsk bakgrund*, SOU 2006:60.

solidaritet. I vår omedelbara samtid finns exempelvis de till synes spontana solidaritetsrörelser som uppstod i aktivistkretsar och i civilsamhället i samband med flyktingsituationen hösten 2015, så som nätverken Refugees Welcome, Vi står inte ut men vi slutar aldrig kämpa och Ung i Sverige. De avspeglar den svenska statens bristfälliga hantering av flyktingsituationen och vittnar inte minst om massmobileringsstyrka.³⁶

En fråga vi dock måste ställa oss är hur vi kan universalisera motståndet utan att förstärka vad Étienne Balibar betecknar som den exklusiva identitet och annanhet som systemet redan skapar och använder som instrument.³⁷ Ett svar vore att kapitalismens rörelse är global och att den måste bekämpas med samma medel, det vill säga med allianser och solidaritetshandlingar som sträcker sig utöver provinsiella och nationella gränser.³⁸ Vi bör sträva efter en universalitet som bejakar och inklude-

rar en mångfaldig verklighet utan att därmed förlora det gemensamma målet ur sikte.

Missförstå oss avslutningsvis rätt. En solidaritet byggd på klassposition, som förenar alla människor som inte äger sina produktionsmedel och som upplöser nationsgränserna som kulturell och kapitalistisk storhet, är förvisso ett osannolikt scenario inom överskådlig tid. Detta bör dock inte hindra oss från att sträva efter att upprätta solidariska förbindelser och göra motstånd mot de tendenser som drar isär oss. I en tid då konkurrens, misstänksamhet och missunnsamhet splittrar oss i alltmer avgränsade identiteter finns det skäl att återuppväcka drömmen om en bättre och jämlik värld. Vägen dit kommer att vara kantad av konflikter, men den börjar när vi ser oss själva i andra. Det kan vi bara göra om vi på en och samma gång omfamnar det som vid första anblick skiljer oss åt och håller fram det som förenar oss.

36. Se vidare Olle Sahlströms text i detta nummer. För ett flertal belysande texter om solidaritetsrörelser som uppstod eller aktiverades i samband med flyktingsituationen 2015, se också *Brand* nr 1 2016.

37. Étienne Balibar, »Mångtydig universalitet« i *Fronesis* nr 48–49 (2014), s. 18–44.

38. Se även Hauke Brunkhorsts artikel i detta nummer, där författaren betonar att den globala kapitalismen på sätt och vis skapar ett nödvändigt men inte tillräckligt villkor för en kosmopolitisk utvidgning av solidariteten.